

**Натисніть тут, щоб
купити книгу на сайті
або замовляйте за телефоном:
(0352) 51-97-97, (067) 350-18-70,
(066) 727-17-62**

ПОЗАКЛАСНЕ ЧИТАННЯ

4 клас

Хрестоматія

- Твори українських та зарубіжних письменників
- Щоденник читача

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА — БОГДАН

УДК 821.161.2(075.2)
ББК 84(4Укр)я71
П47

Позакласне читання : хрестоматія художніх творів із щоденним читача : 4 кл. / Н.О. Будна. — Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2018. — 208 с.

ISBN 978-966-10-5178-1

У посібник увійшли художні твори українських та зарубіжних письменників, що розповідають про минуле і сьогодення нашої країни, її природу, про те, як живуть, навчаються, відпочивають діти. Запропоновані твори допоможуть вчителю дібрати матеріал до уроків позакласного читання.

На останніх сторінках книжки поданий щоденник читача.

УДК 821.161.2(075.2)
ББК 84(4Укр)я71

Охороняється законом про авторське право. Жодна частина цього видання не може бути відтворена в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.

Навчальне видання

БУДНА Наталя Олександрівна

ПОЗАКЛАСНЕ ЧИТАННЯ

4 клас

**Хрестоматія художніх творів
із щоденником читача**

Головний редактор *Богдан Будний*

Редактор *Любов Левчук*

Обкладинка *Лілії Рейко, Володимира Басалиги*

Комп'ютерна верстка *Галини Телев'як*

Технічний редактор *Неля Домарецька*

Підписано до друку 29.01.2018. Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Гарнітура Таймс. Умовн. друк. арк. 12,09. Умовн. фарбо-відб. 12,09.

Видавництво «Навчальна книга – Богдан»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції

ДК № 4221 від 07.12.2011 р.

Навчальна книга – Богдан, просп. С. Бандери, 34а, м. Тернопіль, 46002

Навчальна книга – Богдан, а/с 529, м. Тернопіль, 46008

тел./факс (0352) 52-06-07; 52-05-48

office@bohdan-books.com www.bohdan-books.com

ISBN 978-966-10-5178-1

9 789661 051781

© Навчальна книга – Богдан, 2018

І. З чистого джерела народної мудрості

ЯЗИЧНИЦЬКІ ЛЕГЕНДИ

ЛАСТІВКИ

У давні-давні часи, коли люди ще поклонялися Перуну та іншим богам Вирію, жив на березі річки Рось молодий Мисливець.

Він був найкращий стрілець з лука в усій окрузі: на змаганнях лише він влучав стрілою в горішок на віддалі ста сажнів і міг на льоту прохромити стрілою ворону, котра пролітала високо над головою. Під час довгої лютої зими, коли звірі ховалися в лісових хащах, а людей діймав голод, Мисливець ішов на полювання і приносив до свого городища забитого ним тура або лося чи дикого кабана. І тим рятував односельців від голодного виснаження. Це він, Мисливець, на прохання сусіднього села убив вовка-людодіда, що тримав у страху округу.

За це вміння й сміливі вчинки мудрі старійшини-волхви дозволяли Мисливцеві полювати в Перуновій пуці.

О, це була велика честь для стрільця. Адже в лісі, що належав грізному богові блискавки і грому, не дозволялося полювати будь-кому. А жінкам узагалі навіть заходити туди заборонялося (це тому, що похмурий Перун жив одинаком, вперто не одружувався після свого невдалого сватання, про яке я розповім згодом).

Мисливець не зловживав почесним правом полювати в Перуновій пуці: славний лицар гострої стріли заходив у володіння Громовержця лише тоді, коли, скажімо, голод насувався на рідне городище.

Так сталося і тієї весни. Затягнулася зима, в людей вийшли їстівні запаси.

— Піду в Перунову пущу і вполюю найбільшого вепра, — сказав Мисливець своїй дружині.

— І я з тобою! — вигукнула вона.

— Ти забула, що в Перунів ліс жінкам заходити заборонено! — нагадав Мисливець.

Щиро засмутилася дружина. Адже вона була вірним другом Мисливцеві. Дужа, смілива, спритна, вона завжди ходила з ним на полювання. Бо так само добре стріляла з лука і вправно володіла мисливським мечем. А бігала вона, як лань.

Зрештою, вони обоє не знали втоми під час переслідування звіра. Могли весь день бігти за оленем, що втікав від них, а таки наздоганяли його.

Ніби на невидимих крилах носилися по лісах Мисливець і дружина, коли в цьому була потреба.

Щоправда, жінка була обачнішою і не раз рятувала Мисливця, коли він — як людина безтямної хоробрості — потрапляв у небезпеку.

Ось і зараз дружина сполошилася, коли почула, що її чоловік хоче уполювати найбільшого вепра. Тож стала готуватися й собі на полювання.

Але Мисливець не взяв її з собою: не можна було порушувати закон, гнівити самого Перуна. Жінкам не місце в його пущі.

Однак дружина дуже переживала за чоловіка, аби він не загинув у двобої з лютим звіром, і вирішила піти назирці.

Іде Мисливець лісами, а озброєна жінка позаду скрадається, перебігає нечутно від одного дерева до другого.

Так вони зайшли в глибінь Перунової пущі. Тут почулося грізне рикотіння, від якого аж листя з дерев посипалося. То сунув великий ікластий вепр.

Мисливець хутко зайняв місце під велетенським крислатим дубом. Дружина заховалася за стовбуром цього дуба

й обережно визирала з-за нього. Боялася, аби чоловік її не помітив. Та вся увага Мисливця — на вепрові.

Аж ось страшний звір вийшов на галявину. «Великий, як гора. Вистачить усьому нашому селищу поживитися», — подумав Мисливець.

Він — аби роздратувати кабанюру — пустив стрілу йому в лоб.

Вдарила гостра стріла в голову вепрові й відскочила, мов від скелі.

Розлютився звір, уздрівши людину. Наставляючи великі гострі ікла, він оскаженіло кинувся на Мисливця.

А стрілець стояв незворушно, затиснувши в обох руках короткого мисливського меча.

Шалено мчить кабан, аж земля двигтить під ним. Насторожі Мисливець. Все ближче й ближче вепр. Ось уже лишилося три кроки, два... Останньої миті Мисливець спритно відскочив убік, а вепр з розгону всадив свої ікла в стовбур дуба. І хоробрий Мисливець миттєвим і дужим ударом меча відсік звірові голову.

Та в цю ж мить почувся відчайдушний жіночий зойк. То дружині здалося, що вепр прохромив іклами Мисливця. Вона вискочила з-за дуба, кинулася до чоловіка і припала до його грудей. Він був живий, лише кров від вепра бризнула йому на груди.

— Що ти наробила?! — в страхові закричав Мисливець.

Та було вже пізно. Бо Перун усе бачив зі своїх небесних високостей і вельми розгнівався. Хотів убити обох, та передумав: шанував-таки він спритного Мисливця. Тож прогрімів:

— Гаразд. Коли вже так ви любите одне одного, то бути вам довіку в парі!

Змахнув Перун своєю чарівною стрілою, і вмить перетворилися Мисливець та його прекрасна дружина в гострокрилих, стрілохвостих прудких птахів, що злетіли в небо, несучи на своїх біленьких груденятах краплини крові від убитого вепра.

Так з'явилися на світі ластівки.

Відтоді вони ліплять свої гнізда на людських оселях і щось завжди щебечуть людям, ніби хочуть сказати:

«Ми ж ваші родичі... Не забувайте цього! Ми колись теж людьми були...».

Сергій Плачинда

ЧОМУ НЕ МОЖНА БИТИ ЖАБ

Мені дуже шкода, що тепер не всі діти можуть побачити живу жабу. Ту, що в річці чи в ставку. Булькатеньку, з пухиристо-шерехатою спинкою, великим білим черевцем і непомірно малими, ніби недорозвиненими кінцівками, за допомогою яких, однак, вона, жаба, досить спритно пірнає і швидко плаває у воді (недарма спортсмени давно перейняли «жаб'ячий стиль» плавання, що його брасом називають).

Але ж яке це добре, беззахисне і корисне створіння — жаба! І як чарівливо-заспокійливо, мрійливо вона співає-кумкає. Надто тихими вечорами. Я виріс на березі степової річки Інгул, і мені жаб'яче кумкання було часто-густо за колискову. Зрештою, оте протяжне, задумливе, трохи жалібне «ку-ум, ку-ум, ку-ум» робило всіх селян лагіднішими, добрішими і здоровішими. То був жаб'ячий гіпноз, що не давав змоги лаятися, сердитись, говорити погані слова. Натомість він приносив усім здоровий, міцний сон.

І як печально, що нині майже ніхто не чує жаб'ячого кумкання: поменшало жаб, бо повисихали на Україні тисячі річок. А ті, що є — обміліли, і вода в них отруєна хімікатами, мінеральними добривами, радіонуклідами, нафтопродуктами, від яких гинуть і риби, і жаби, і раки.

А скільки їх, жаб, вибили нерозумні хлопчачки. Щоправда, я їх, жабок, не бив ніколи. Це тому, що, біжучи до річки, пам'ятав материн наказ:

— Ти ж дивись, не бий жаб, бо то ж...

Та я вже знав, хто вони такі...

В ті ж далекі часи жили-були Чоловік і Жінка. Мали вони хату, корову, пару воликів, а ще — гусей, качок, курей і невелике поле. Порала все те господарство моторна і роботяща Жінка. Бо Чоловік був несусвітній ледар. Тільки й знав їсти та спати. Та ще — на дуду грати. Від неробства він мав велике черево, важке воло на підборідді та малі кволі руки й ноги.

Так вони й жили. Жінка оре, сіє, косить, ходить біля худи, а Чоловік лежить у холодку, куняє. Виспитья за день, а ввечері грає на дуду — так тихо, сумно та замрійливо. Та й — на все село.

Його так і звали — Дударем.

Зате ж село не могло й жити без Дударя. Людям подобалися оті його вечірні дудніння. Всі натомлені після роботи, ледь плентаються додому, а Дудар підбадьорює їх своєю грою. Так село звикло й засинати під ту дуду.

Ще одна користь була від того ледацюги: він, лежачи, довгою пряжкою спритно бив мух і комарів довкола себе.

— І за це спасибі, — лагідно примовляла добра Жінка, яка все ж таки любила і шанувала Чоловіка за його доброту і вміння грати на дуді.

Та ось усьому цьому надійшов кінець.

Одного разу Жінка зібралася в городище на ярмарок. Мала продати качок і гусей та накупити полотна, глиняного посуду, доброї шкіри на чоботи собі й чоловікові.

— Візьми й мене з собою, — попросився ледачий Дудар.

— Що ж, ходімо, якщо зійдеш зі мною.

Вийшли вони до світ сонця. Жінка тягне на собі дві величезні плетені верейки з птицею на продаж, та все ж іде прудко, а Чоловік — без нічого — ледь плентається позаду: ноги під ним підгинаються — важко їм утримувати отаке черево.

Все ж таки дійшли до базару.

Тільки-но Жінка почала продавати свої качки та гуси, як Чоловік одразу попросив грошей на пиво. Розщедрилася — дала йому срібного полтиника, то він купив собі відерко

пива та потроху і видудлив його, бо мав куди влити. По тому звалився в холодку під вербою й захропів.

А Жінка спродалася, накупила всього, що їй треба було: і сувій полотна, і дві рурки добре вичиненої шкіри, і глечиків та макітер для своєї печі, ще й гостинців дітям своїм — медяників та бубликів.

Знову в неї повні верейки, тепер уже краму. Звалила їх на плече, іде будити Чоловіка:

— Додому ходімо!

А він і встати не може. Лише кліпає булькатими очима та каже:

— Неси мене...

***

Що робити? Не кидати тут Чоловіка напризволяще. Бачить: геть розморило його.

А Жінка була дебела й дужа, бо весь час у роботі. Звалила Чоловіка собі на плечі, а верейки з крамом приспособила нести в одній руці, бо другою треба Чоловіка утримувати — та й пішла, згинаючись у три погібелі.

Ішла, ішла, аж тут річка.

В ті часи мостів не було, люди переходили й переїздили річки вбхід — у тих місцях, де мілко.

Тож і Жінка пішла через річку вбхід.

Дійшла до середини і зупинилася, захиталась: вода тече швидко та ще й вище колін, і запаморочилась в Жінки голова.

Бачить Жінка: от-от упаде. І Чоловік утопиться, і крам пропаде. І тоді Жінка гаряче помолилася, звертаючись до великої захисниці жіноцтва — богині Мокоші.

Доброю і всесильною була Мокоша: допомагала вдовам і сиротам, навчала жінок рукоділля та куховарства, оберігала вагітних. Тож до неї і звернулася Жінка:

— Мокошо-Мокошо, мати наша рідна. Порятуй мене, бо впаду!

Почула чуйна Мокоша молитву нещасної Жінки, вмить опинилася біля річки. Великий гнів охопив богиню жіноцтва, коли вона вздріла ледачого череваня, який сидів верхи на Жінці.

— Ах ти ж неробо бульката! — скрикнула Мокоша. — Жінка твоя весь вік так тяжко працює, та ще й мусить тебе носити на собі?

В гніві неймовірному схопила Мокоша Дударя та й жбурнула щосили його у воду. І не просто скинула туди, а перетворила його в земноводне створіння: черевце велике, а кінцівки маленькі, кволі, немічні. Як у Дударя.

Жабою назвала Мокоша ту істоту. А Жінка випросталася та зі своїми верейками перейшла річку і прийшла додому, до дітей.

Працювала вона, як і раніше, завзято. Тільки вечорами Жінку проймала туга. Сідала вона тоді на призьбі під хатою і... чекала.

Аж ось від річки долинало тихе, трохи журливе, замріяне:
— Ку-у-ум, ку-у-ум, ку-у-ум...

Заплаче Жінка, промовить крізь сльози:

— Впізнаю твій голос, Чоловіче любий мій! Спасибі, що озвався. Хоч ти і ледачий був, а все ж важко без тебе... Мокошо-Мокошо, верни мені Чоловіка.

Ні-і, не поверне богиня Чоловіка. Бо він уже навіки жабою став. І пішли від нього жаби. Такі добрі, беззахисні створіння. І ледаченькі, звичайно. Бо ото лежить собі на лататті, не рухається, лише довгим язиком, ніби Дударевою пряжкою, — лусь! — та й вбила комашку, проковтнула її.

А тоді вже ввечері зберуться жаби в товариство і почнуть свій концерт: «ку-ум, ку-ум, ку-ум». Так лагідно, мрійливо, тужно кумкають. Насилають на людей лагідність, доброту, тихий сум. І здоровий, міцний сон.

Сергій Плачинда

ДИВО НА ПОЧАЇВСЬКІЙ ГОРІ

Певно, багато хто з вас бачив цю ікону: Божа Мати з малим Ісусом, а перед нею, на камені, — слідочок босої ноги. Це Почаївська Божа Мати. Оповідає ікона про велике диво, що сталося в Україні.

Було це в XVII столітті. Турки з татарами, палячи й грабуючи села, облягли Почаївський монастир на Волині. «Чи оборонимось?» — хвилювалися ченці. Стіни міцні і зброя надійна. Але у крем'яній горі, на якій стояв монастир, не пробивалося жодного джерельця. «Без води не вистояти...», — журилися обложені.

І тоді з неба явилася Божа Мати. Де ступила на камінь, там лишився її слідочок, а з нього потекла пречиста, цілюща вода...

Диво побачили й напасники. Небо розверзлося, і проти них рушило небесне воїнство, стріляючи не стрілами, а вогняними блискавицями. Чкурнула геть перелякана орда!

А по живлющу воду люди відтоді йдуть і йдуть до Почаєва: з вірою у зцілення, з надією, йдуть, щоб поклонитися Божому диву. І по всій Україні співають про нього пісню:

Ой зійшла зоря вечорова,
над Почаєвом стала.
Виступає турецьке військо,
як та чорна хмара...

Почаївська гора «здавна світлістю чудес многих осяяна».

Багато сумних і радісних подій прошуміло над монастирем. Тут діяла одна з найперших друкарень, звідси поширювалися релігійні повчання, переклади релігійних творів. Він був оплотом православної віри, великим культурним осередком на Волині. Почаївську лавру (лавра — це великий монастир, підпорядкований найвищій церковній владі) малював Тарас Шевченко. Почаївська лавра — українська святиня, історична пам'ятка нашого народу.

ДИВ-ОЗЕРО

Сталося це у Зелену суботу біля Крем'янця. Прилетіла до міста сумна звістка, що татари багатотисячною лавиною сунуть околичними землями. Йшла орда...

Звелів воєвода Данило збирати віче. Коли трохи стих гамір, крем'янецький володар звернувся до громади з гучною промовою:

— Браття! Не ниньки, то завтра лютий ворог накинє на нас свій зашморг. Ми можемо згинути до ноги. А хто ж продовжить рід наш славний? Хочу просити, аби всі дівчата наші покинули фортецю і схоронилися в лісах. Їм же народжувати синів на славу землі руської!

У сутінках ночі повідходили дівчата з міста, оточені найліпшими воїнами, а разом із ними йшла Уляна — донька воєводи.

А місто довго билосся з ворогом. Дійшло до того, що хан дав перепочинок. Вийшли татарські загони у всі сторони за поживою і випадково натрапили на схованку дівчат. Полізли до них з криком, але свиснули стріли, і перші ряди отримали по заслuzі. Але сили були явно не рівними. І от, коли руки напасників уже сягнули того «дорогоцінного скарбу», загриміло враз над світом, затряслася гора і поглинула всіх дівчат...

На цьому місці враз стало глибоке і чисте, як кришталь, озеро, якого нащадки називають Дівочим, або Див-озером.

ГОРА ГОСТРА

Як їхати з Крем'янця на Почаїв, то зліва стрімко височить у полі гора Гостра. Обабіч неї — висока могила. І здається, що то молодша сестричка тягнеться до старшої. А на самім вершечку гори Гострої лежить велетенський камінь.

Колись давно на цій горі жило страшне Ревище. І ніхто не наважувався підходити близько до нього, ніхто його ніколи не бачив. Зрідка озивалося воно гучним ревінням та риком.

Одного ранку знову заревіло Страховисько: над горою задиміло і запахло смаленим. Почала дрижати земля і з її глибин доносився нечуваний гуркіт.

Зібралася громада. Рушили всі до Рєвища запитати, чоґо бажає. Коли підійшли ближче, то жажнулися: вершина гори обвуглена, і стікає вниз вогняна лава. Припали до землі люди на знак покори Невидацьцеві. Нараз стихло все, і громада почула голос старого ворожбита, який сказав, що не буде спокою на землі до тих пір, допоки молодий і безґрішний парубок не заткне каменем пащу Рєвища.

Довго шукали люди у своєму краї молодця, заки знайшли. Був то сирота небаченої сили та краси. Він пас отару на далеких гірських пасовищах. Прийшли до нього з великою просьбою і мужі, і діди, і жінки з дітьми — не послухав. Не знали люди про його біду, не хотів він знати і про їхню. Пішла тоді до нього красуня Блаватка, заплакала перед ним безутішно і схилилася ласкаво до могутніх грудей. Не віддав ніхто, що то була за мова, але на ранок сміливець пішов до Рєвища, за ним багато людей, а найперша — Блаватка. Коло підніжжя гори юнак віднайшов велетенський камінь, поглянув ласкаво на дівчину, зігнувся під тягарем і пішов.

Побачили люди його постать уже там, де ліс спалений і обвуглена земля. Спинився сміливець на вершині і жбурнув камінь: загриміло, загуркотіло навкруги. Якась сила знову поклала всіх на землю. Нараз усе змовкло. Піднялися всі і побачили, що гора витягнулася гострим кінцем аж до самого неба...

Сміливця віднайшли аж за добу понівеченим та обпеченим в ямі коло підніжжя гори. Закричала страшно Блаватка і побігла в гущавінь лісу; здогадалася, що сама вбила свого коханого.

Люди з почестями поховали хлопця коло гори і насипали високу могилу. А Блаватка аж до кінця свого життя приходила на могилу і зрошувала її слізьми. Де капне сльоза — виростуть блавати. Там же і її поховали. Море блаватів квітне щороку на їх спільній могилі.

БИЧІВСЬКЕ ПОЛЕ

Як переказують старожили, одного разу під час бою між польською шляхтою і полками Богдана Хмельницького виникла загроза поразки окремим загонам козацького війська. Щоби виправити становище, козаки, аби здорові були, пішли на хитрість: обмотали ганчір'ям хвосту бикам і підпалили. Налякані тварини ввірвались у ворожий табір. Це внесло паніку і розлад у рядах ворожого війська. Розлючені бики нещадно товкли ворогів. А з боків, як вітер, налетіла козацька кіннота і виграла бій, вибила шляхту до ноги.

Поле біля села Задарів, де відбулася та битва, з того часу й називають Бичівським.

КАЛИНА-ДІВЧИНА

Було це за давніх часів, коли на українській землі шугали хмарами татарські орди. Неначе смерть, налітали вони на села і нищили все.

Надворі стояла золотиста осінь. Все тануло в золотавому, оранжевому, багряному кипінні. Було досить тепло, тільки прозорі килимки бабиного літа нагадували про осінню пору. Ще зранку всі поїхали на ярмарок. У селі залишились тільки сивобороді дідусі і сільська красуня Килина. До чого вже гарна була! Сумно тобі на душі, глянеш на неї — і смуток враз зникне; струнка, русявокоса, очі блакитні — шматочки неба в погожу днину, брови чорні, наче очеретинки навкруг голубих озерець. Та жаль одне, що сирітка.

Люди гомоніли, що земля — то її ненька, а ліс предковичний — батько. Хто його знає. А Килина бігала часто полями і все питала: «Земле рідна, матінко люба, чого ти мовчиш? Розкажи мені казку, скажи ніжне слово, тільки не мовчи!» А то ще забреде зранку в ліс і ходить-блукає цілісінський день, з деревами мову веде, з птицями співає. І виросла дівчина красунею.

Вже сонечко мало ось-ось перекинутись у безвість неба, а людей із ярмарку все не було.

Раптом на сході закуріло, долинули тупіт і крики. Через деякий час люди розгледіли, що то вершники. Хвилина — і вони були в селі. Половили всіх, закували в кайдани, а оселі спалили. Ще довго мерехтіли червоні відблиски в сонячному світлі. Пролетіла як мить ніч. А на світанку вороги розпочали розправу. Одна за одною скочувались буйні голови в зелену траву. Дійшла черга й до Килини. Та навіть лиха рука завойовника здригнулась. Татари забрали дівчину з собою. В Килининій голові молоточком дзвеніла думка: «Помститись!» Коли воїни прилягли трохи відпочити, Килина вийняла в одного ножа і встромила ватажкові в серце. Той не встигнув слова вимовити. Та не судилося дівчині втекти: сторожа помітила її, здогадалась про все. Цього простити ніхто не міг.

Вранці до сходу сонця вивели татари Килину на страту. Дівчина звела свій погляд на голубе небо, на шумливий ліс і тихо прошепотіла: «Проща-ва-а-йте». І багряні крапельки крові бризнули на землю.

Надійшла весна, і на тому місці випнулися стрункі пагони, вкриті ніжно-зеленим листям. А в травні налились лебединим цвітом. А коли припливла чаклунка-осінь, на молодому деревці з'явилися червоні кетяги. Вони були одного кольору з гарячою кров'ю.

З тих пір це дивне дерево люди звать калиною, яка нагадує дівчину, що загинула, не скорившись, а зосталась вірною матінці-землі.

ДНІПРО І ДЕСНА

Дніпро і Десна — це брат і сестра — були колись людьми. Як вирости вони, батько і мати поблагословили їх у дорогу. Змовились вони вийти вранці та полягали спати. Десна любила спати і проспала ранок, а Дніпро прокинувся на зорі, порозвертав гори, порозчищав гирла і побіг степами.

Десна прокинулась, аж брата немає. Вона пустила ворона вперед і побігла слідом. Летить ворон, як тільки нагонить

Дніпра, всякий раз крикне. Що поверне Десна до Дніпрового гирла, то він вбік і подався далі.

Багато разів Десна підвертала до Дніпра, багато разів повертав він убік (тому він такий і кручений).

На ворона напав рябець і давай битися. Чи довго бились, чи ні — Дніпро побіг до моря. Як почувла Десна від ворона, що Дніпро далеко, прихилилась до брата і злилась з його гирлами.

Тепер вона тече лівою стороною, а Дніпро — правою. Де є острови і скелі серед річки, там розходиться Дніпро з Десною. Як ясний день, то видно, де Дніпро, а де — Десна: в Дніпрі синя вода, а в Десні — мов жовта. Десна тече тихо, Дніпро — прудко. Про Дніпро і Десну є пісня:

Десна Дніпру рідна сестра,
Десна Дніпру спереджала,
гори, кряжі становила,
Дніпра-брата не спинила;
ще й ворона посидала,
а в Києві в Дніпр упала...
Жалується лиман морю,
що Дніпр узяв свою волю,
свої гирла прочищає,
лиман-море засипає...

ЗАСНУВАННЯ КИЄВА

Був на Русі один володар, що страшенно гнобив своїх підданих, бо не тільки мусили працювати на нього, але ще видавав у них усякий статок, і в господарстві від корівки до яйця не було нічого, що люди могли б назвати своєю власністю.

Довго терпів бідний народ це знуцання, а коли вже стало несила, старші порадили вчинити бунт. Володар бачив, до чого йдеться, і з свого боку зібрав велике військо. Аж тут піднялося багато народу з усіх сіл. Старі люди, жінки, навіть діти вийшли з тим, що хто мав: з лопатами, ціпами, киями.

Володар боронився завзято, але бунтівники були в такій силі, що гнали його через гори й ріки, всюди побиваючи й не даючи спочинку.

І ось коли прийшли на місце, де сьогодні стоїть Київ, спостерегли, що жоден ворог не лишився живим, покидали свої кий на одну купу, і вона була така велика, що почали будувати місто, яке назвали Києвом, бо він збудований з кийів.

ЦВІРКУН

Легенда

Ріс собі на світі хлопчик. І дуже люди того хлопця любили, бо умів він співати, як ніхто на світі. Вечорами, після денної роботи, коли можна було трохи спочити, сходилися старі й малі послухати пісню. Кожен, хто чув хоч раз той спів, ніби набирив у груди сили й снаги, ніби пив живу воду з цілющого джерела. Співав хлопець про сонце, про квіти-трави, про землю. І кожна його пісня славила рідний край. Ті пісні хлопчина складав сам. А коли в нього питали, як це йому вдається, відповідав, що все те — від квітів, дерев, птахів та звірів.

Якось прийшло в цей край лихо. Про співучого хлопчика прочули злі вороги й вирішили викрасти його. Темної ночі, коли він слухав пісню місячного сяйва, щоб потім переспівати її людям, схопили вони його й понесли в свої землі. Володар тої країни хотів мати співучого раба. Та хлопець йому не співав. Просили його — мовчав, били — мовчав. Тільки одного разу, змучений вкрай, завів тужну-тужну пісню. Від тої пісні німіли люди, а каміння плакало. Була вона про розлуку з рідною стороною.

Злий володар наказав відвезти хлопчика в його землю і, якщо він там співатиме, убити. Тільки-но ступив хлопчик на рідну землю, одразу в нього вирвалася пісня.

Котрийсь із ворогів замахнувся шаблюкою, щоб виконати наказ володаря, але шабля свиснула в повітрі, а хлопця не стало. Лише в зеленій траві застрибало маленьке чорненьке створіння. І задеркувато заспівало.

Відтоді їй повелися на нашій землі веселі цвіркуни. Їхні пісні славлять рідну землю, звеселяють смутних. А хто понад усе любить батьківщину, той чує в пісні маленького цвіркуна слова про красу нашої землі.

Антоніна Литвин

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ ПРИТЧІ

ПРО ДИВНУ СОПІЛКУ

Були собі чоловік та жінка, а в них двоє синів. І був у них такий садок, що як уродить рясно, то продадуть садовину — і з того зарібку увесь рік живуть.

Але унадився у той садок веприк з лісу. Щоночі рие, а вранці тікає. Став садок усихати, от батько і каже:

— Сини мої, достережіть, що воно садка псує: хто достереже — тому сад і дістанеться після моєї смерті.

Пішли вночі хлопці вартувати. То старший син заснув, а менший обклався гілочками тернини: як починає засинати, то гілочка його і вколе та й розбудить. От на світанку побачив він веприка, устрілив зі своєї рушниці — і забив його.

А старший брат прокинувся, побачив мертвого веприка — і заздрісно йому стало, що садок меншому брату зостанеться. Вистрілив він зі своєї рушниці — і вбив брата. А тоді закопав його в полі при дорозі, забрав веприка і приніс додому.

— А де ж брат? — питає батько.

— Брата, — каже, — оцей вепр розірвав, то я веприка застрілив, а братового тіла не знайшов.

Заплакали старі. А старший син їх потішає, та так до батьків придобрився, що усе добро йому віддали.

А над забитим братом в полі при дорозі виросла калина. Ідуть якомсь тим шляхом чумаки та дивуються: що то воно за диво — що така хороша та пишна калина росте? Один вирізав з гілочки сопілку, сів на воза та й заграв, а сопілка йому людським голосом промовляє:

Помалу-малу, чумаче, грай,
та не врази мого серденька вкрай!
Брат мене вбив, в землю зарив
за того веприка, що в саду рив!

Злякався чумак, хотів ту сопілку викинути, а товариші й кажуть йому: «Не викидай, треба в людей попитати, що воно таке!»

Доїхали до села, до крайньої хати, та попросились переночувати. Там їх прийняли, дали повечеряти. От вечеряють вони та розповідають про різні дива, що бачили в дорозі. Витяг чумак сопілку та дає господарю заграти. Чоловік грає, а сопілка до нього людським голосом промовляє:

— Помалу-малу, батеньку, грай,
та не врази мого серденька вкрай!
Брат мене вбив, в землю зарив
за того веприка, що в саду рив!

— Що воно таке? — дивується господар. — Ану візьми і ти, стара, та заграй.

Заграла господиня, а сопілка до неї промовляє:

— Помалу-малу, матінко, грай,
та не врази мого серденька вкрай!
Брат мене вбив, в землю зарив
за того веприка, що в саду рив!

Тоді старий до сина:

— Тепер ти грай!

— Та що я — малий, аби на сопілці грати?

Та батько таки змусив. Тільки заграв старший син, а сопілка як заквилить:

— Помалу-малу, братику, грай,
та не врази мого серденька вкрай!
Ти ж мене вбив, в землю зарив
за того веприка, що в саду рив!

Тут батько до сина: «Признавайся, що ти з братом зробив!» Той і признався, бо вже нікуди було. Прогнав його батько геть із очей, а сам зостався зі старою віку доживати.

А калина, мабуть, і досі цвіте...